

Švietimo ir mokslo ministerija

KAIP SKIRSTOMOS VALSTYBĖS LĖŠOS LIETUVOS MOKSLUI?

Pagrindiniai klausimai:

■ Kokie yra mokslo valstybinio finansavimo būdai Lietuvoje?

■ Kaip turėtų būti skirstomi valstybės biudžeto asignavimai mokslui?

■ Kiek lėšų ir iš kokių finansavimo šaltinių skiriama mokslui Lietuvoje ir kitose pasaulio šalyse?

■ Kiek valstybės biudžeto asignavimų turėtų būti skiriama Lietuvos mokslui?

Mokslas yra pagrindinis ekonomikos ir visuomenės naujovių, nuo kurių priklauso konkurencingumas pasaulinėje rinkoje, šaltinis. Mokslo plėtra ir laimėjimai lemia ekonominę ir socialinę pažangą, nuo mokslo laimėjimų priklauso žmonių gyvenimo kokybė.

Siekiant pasaulinius standartus atitinkančios mokslinių tyrimų kokybės ir gerų mokslo rezultatų Lietuvoje, būtina vykdyti išmintingą mokslo politiką. Pagrindinės mokslo politikos priemonės yra moksliniams tyrimams palankios institucinės aplinkos formavimas, žmonių išteklių, materialinės ir technologinės infrastruktūros plėtra ir mokslo finansavimas. Politikai, spręsdami, kaip finansuoti mokslą, privalo rasti atsakymus į šiuos klausimus:

- Ką finansuoti, kokius mokslo finansavimo prioritetus pasirinkti?
- Kaip finansuoti, koku būdu skirstyti lėšas mokslui, kad būtų užtikrinta atskaitomybė, lėšų panaudojimo veiksmingumas?
- Kiek lėšų skirti mokslui iš valstybės biudžeto?

Lietuvoje moksliniai tyrimai ir eksperimentinė plėtra (toliau – MTEP) iš valstybės biudžeto finansuojami trimis būdais: 1) skirstant lėšas mokslo ir studijų institucijoms pagal tai, kaip jos buvo finansuojamos ankstesniais metais, 2) skirstant lėšas pagal mokslinės veiklos rezultatus, 3) skirstant lėšas konkursinio finansavimo būdu. Konkursinis finansavimas 2004–2006 m. sudarė vidutiniškai 6 proc. visų valstybės biudžeto asignavimų MTEP. Nuo 2008 m. numatytas konkursinio finansavimo dalies bendruose valstybės biudžeto asignavimuose MTEP padidėjimas, nes konkursinio finansavimo būdu MTEP projektams bus skirstomos Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšos.

Ateityje skirstant lėšas MTEP yra rekomenduojama proporcingai didinti konkursiniam MTEP finansavimui skiriamų lėšų dalį, atitinkamai mažinant procentinę dalį, tenkančią baziniam finansavimui, nes konkursinis finansavimas teikia galimybę tiksliau įvertinti mokslinės veiklos sąnaudas, skatina mokslininkus kruopščiau planuoti mokslinius tyrimus, bendradarbiauti ir konkuruoti tarpusavyje, todėl sukuria prielaidas aukštesnei mokslinių tyrimų kokybei. Kad konkursinio finansavimo didinimas turėtų teigiamą poveikį mokslinių tyrimų kokybei, būtina tobulinti konkursinio finansavimo procedūras (viešieji pirkimai, projektų vertinimas ir atranka, projektų įgyvendinimo stebėseną ir kt.).

Galimi MTEP finansavimo šaltiniai yra viešojo sektoriaus lėšos (valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšos, valstybės užsakymai), užsienio lėšos ir verslo sektoriaus lėšos. Didžiąją dalį išlaidų mokslui Lietuvoje sudaro valstybės biudžeto lėšos. Šalyse, kuriose moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai tenka didesnė nei Lietuvoje bendrojo vidaus produkto (BVP) dalis, pagrindinis mokslo finansavimo šaltinis yra verslas.

Siekiant Nacionalinėje Lisabonos strategijos įgyvendinimo programoje iškelto tikslo – kad 2010 m. viešojo sektoriaus išlaidos MTEP sudarytų 1 proc. BVP, – reikia 2009 m. valstybės biudžeto asignavimus MTEP padidinti 72 784 tūkst. Lt, t. y. dešimtadaliu visų 2008 m. valstybės biudžeto asignavimų MTEP, o 2010 m. – 221 031 tūkst. Lt, t. y. trimis dešimtadaliais daugiau nei visi 2008 m. valstybės biudžeto asignavimai MTEP.

KOKIE YRA VALSTYBINIO MTEP FINANSAVIMO BŪDAI LIETUVOJE?

Lietuvoje finansuojant mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą (MTEP) iš valstybės biudžeto, taikomi trys finansavimo būdai: bazinis finansavimas, finansavimas pagal mokslinės veiklos rezultatus ir konkursinis finansavimas.

Bazinis finansavimas. Bazinis finansavimas yra vyraujantis būdas skirstyti valstybės biudžeto asignavimus mokslo ir studijų institucijoms. Nuo 2007 m., vadovaujantis Valstybės biudžeto lėšų poreikio nustatymo ir jų skyrimo mokslo ir studijų institucijoms metodika ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. spalio 11 d. nutarimu Nr. 1272, o tiksliau – 2006 m. spalio 12 d. patvirtinta jo redakcija (Žin., 2006, Nr. 108-4114), 80 proc. valstybės biudžeto asignavimų MTEP (be konkursinio finansavimo) kiekvienais metais tarp mokslo ir studijų institucijų paskirstomi pagal tą pačią proporciją. Valstybiniai universitetai gali savarankiškai spręsti, kaip studijoms ir MTEP paskirstyti valstybės skiriamas lėšas.

Finansavimas pagal mokslinės veiklos rezultatus. Finansavimas pagal mokslinės veiklos rezultatus skiriamas pagal Valstybės biudžeto lėšų poreikio nustatymo ir jų skyrimo mokslo ir studijų institucijoms metodiką, tačiau šiuo būdu paskirstoma tik 20 proc. valstybės biudžeto asignavimų MTEP, neskaičiuojant konkursinio finansavimo. Lėšos MTEP skirstomos atsižvelgiant į trejų paskutinių metų, ėjusių prieš eina-

muosius metus, mokslinę ir meninę produkciją, įvertintą vadovaujantis Mokslo ir studijų institucijų mokslinės produkcijos formaliojo vertinimo metodika (Žin., 2006, Nr. 50-1836), taip pat į lėšų, gautų dalyvaujant tarptautinių mokslo programų projektuose, sumas ir lėšų, gautų vykdant ūkio subjektų užsakymus, sumas.

Konkursinis finansavimas. Konkursinis MTEP finansavimas Lietuvoje iki šiol buvo įgyvendinamas skiriant iš valstybės biudžeto asignavimus Valstybiniam mokslo ir studijų fondui, kuris finansuodavo pavienių mokslininkų arba mokslininkų grupių parengtus mokslinių tyrimų projektus. Palyginti su kitais valstybės biudžeto asignavimais MTEP, per Valstybinį mokslo ir studijų fondą perskirstyta lėšų MTEP dalis būdavo nedidelė. Konkursinio finansavimo dalis bendruose valstybės biudžeto asignavimuose MTEP 2004–2006 m. kito nežymiai ir sudarė vidutiniškai 6 proc.

2007–2013 metų finansavimo programoje numatyta kartu su per valstybės biudžetą skirstomomis Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis nuo 2008 metų kasmet MTEP skirti 184 365 tūkst. Lt¹. Kadangi struktūrinių fondų lėšos taip pat bus skirstomos planavimo ir konkurso būdu, konkursinio finansavimo dalis bendruose valstybės biudžeto asignavimuose MTEP bus daug didesnė nei ankstesniais metais.

KAIP TURĖTŲ BŪTI SKIRSTOMI VALSTYBĖS BIUDŽETO ASIGNAVIMAI MTEP?

Konkursinis MTEP finansavimas, lyginant su baziniu finansavimu ir finansavimu pagal mokslinės veiklos rezultatus, pasižymi šiais pranašumais:

1) priešingai nei bazinis finansavimas ir finansavimas pagal mokslinės veiklos rezultatus, konkursinis MTEP finansavimas teikia galimybę įvertinti preliminarais mokslinės produkcijos sukūrimo sąnaudas, nes konkursiniam finansavimui pateikiamų mokslinių tyrimų projektų veiklos sąnaudos turi būti numatytos ir pagrįstos;

2) skirstant valstybės biudžeto asignavimus MTEP konkursiniu būdu, mokslininkai yra skatinami atsakingiau planuoti savo mokslinę veiklą, bendradarbiauti ir kartu konkuruoti tarpusavyje, o tai lemia aukštesnę mokslinių tyrimų kokybę.

Finansavimas pagal mokslinės veiklos rezultatus skatina mokslo ir studijų institucijas siekti didesnės mokslinės pro-

dukcijos kiekybės (nes mokslo ir studijų institucijos gali tikėtis didesnio finansavimo, jei jose dirbantys mokslininkai paskelbia daugiau mokslinių publikacijų ir pan.), o mokslininkus – siekti aukštesnės mokslinių tyrimų kokybės (nes finansuojami tik kokybiški mokslinių tyrimų projektai).

Siekiant užtikrinti, kad konkursinio finansavimo didinimas turėtų teigiamą poveikį mokslinių tyrimų kokybei, būtina tobulinti konkursinio finansavimo procedūras (viešieji pirkimai, projektų vertinimas ir atranka, projektų įgyvendinimo stebėseną ir kt.).

Turint omenyje nurodytus konkursinio MTEP finansavimo pranašumus, tikslinga ateityje palaipsniui didinti konkursinio finansavimo dalį bendruose valstybės biudžeto asignavimuose MTEP, atitinkamai mažinant bazinio finansavimo dalį.

¹ Nacionalinėje bendrojoje strategijoje (2007 m. kovo 30 d., p. 58) nustatyta, kad MTEP tenkančios vidutinės metinės išlaidos (nacionalinės ir ES struktūrinių fondų) 2007–2013 metų laikotarpiui yra 53 439 tūkst. eurų, arba 184 365 tūkst. Lt.

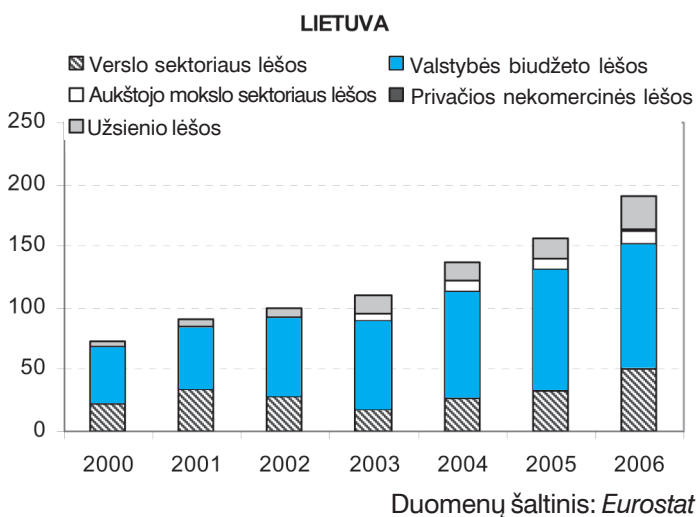
KIEK LĖŠŲ IR IŠ KOKIŲ FINANSAVIMO ŠALTINIŲ SKIRIAMA MTEP LIETUVOJE IR KITOSE PASAULIO ŠALYSE?

Išlaidos MTEP Lietuvoje nuo 1994 m. iki 2006 m. išaugo daugiau nei 10 kartų. Išlaidos MTEP Lietuvoje nuo 1994 m. kasmet didėjo vidutiniškai po 22 proc., neigiamas metinis išlaidų MTEP augimas buvo tik 1999 m. (-5,22 proc.). Iki šiol didžiausią dalį MTEP išlaidų sudaro lėšos iš valstybės biudžeto (53,6 proc. 2006 m. duomenimis). Verslo sektorius mokslui išleidžia perpus mažiau (26,2 proc. 2006 m.). Užsienio lėšų dalis bendrose MTEP išlaidose sparčiai auga – nuo 2000 m. (6,7 proc.) iki 2006 m. (14,3 proc.) padidėjo daugiau nei 2 kartus (1 pav.). Išlaidų MTEP santykis su BVP Lietuvoje nuo 1995 m. (0,46 proc.) iki 2006 m. (0,8 proc.) beveik padvigubėjo.

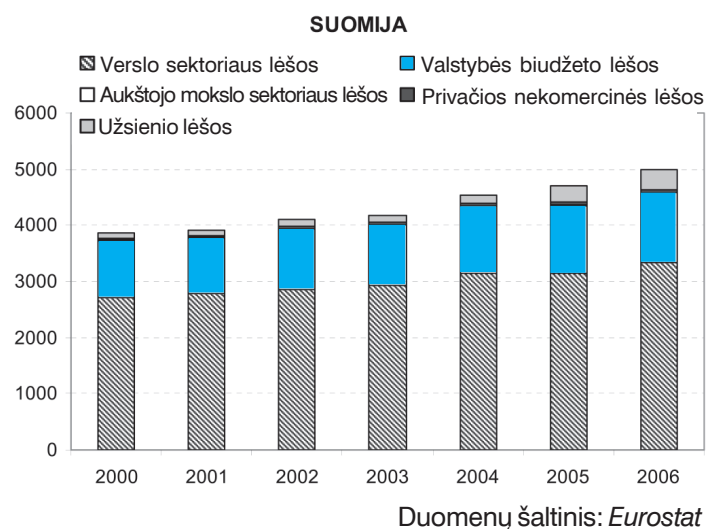
Šalyse, kuriose daugiau investuojama į MTEP, verslo sektoriaus lėšos sudaro didžiąją tų išlaidų dalį. Pavyzdžiui, Suomijoje verslo įmonių lėšos 2006 m. sudarė 66,6 proc. MTEP išlaidų (2 pav.).

Europoje pagal verslo sektoriaus išlaidų MTEP dalį 2005 m. pirmavo Suomija (66,86 proc.) ir Belgija (59,68 proc.) (3 pav.). Lietuva pagal šį rodiklį buvo sąrašo apačioje (20,85 proc.). Verslo sektoriaus išlaidų MTEP dalies dydis šalyse, užimančiose kraštines pozicijas pagal šį rodiklį, skiriasi beveik 4 kartus.

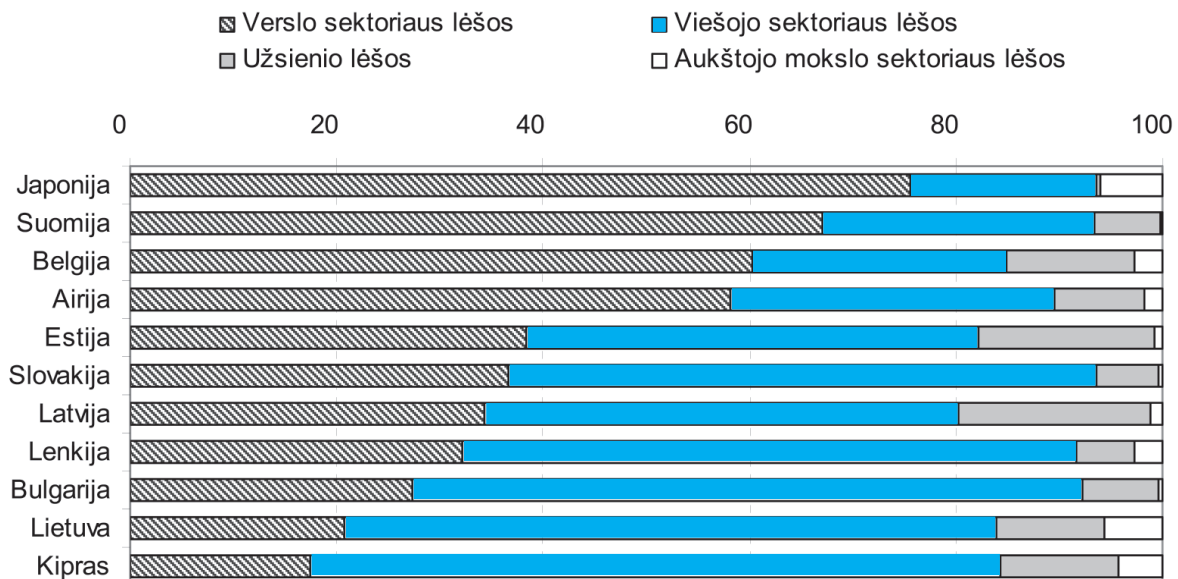
1 pav. Išlaidos MTEP Lietuvoje pagal lėšų šaltinius, mln. eurų

2 pav. Išlaidos MTEP Suomijoje pagal lėšų šaltinius, mln. eurų

3 pav. Išlaidų MTEP pasiskirstymas pagal šaltinius kai kuriose pasaulio šalyse 2005 m., proc.

Pagal viešojo sektoriaus išlaidų MTEP dalį Lietuva yra viena iš pirmaujančių (63,1 proc. visų išlaidų MTEP), o tos šalys, kurios pagal šį rodiklį užima žemiausias pozicijas (Suomija – 26,3 proc., Belgija – 24,4 proc.), pirmauja pagal verslo sektoriaus išlaidų MTEP dalį, taip pat pasižymi geru MTEP sistemos išvystymu. Taigi išlaidų MTEP dalys, kurias sudaro viešojo ir verslo sektorių lėšos, yra atvirkščiai proporcingi dydžiai. Viešojo sektoriaus išlaidų dalies dydis šalyse, užimančiose kraštines pozicijas pagal šį rodiklį, skiriasi maždaug 2,5 karto.

Lyginant šalis pagal užsienio lėšų MTEP dalį, pirmauja Baltijos šalys – Latvija ir Estija (atitinkamai 18,5 ir 17,1 proc.), Lietuva nuo savo kaimynių šiek tiek atsilieka (10,5 proc.). Užsienio lėšų dalies dydis šalyse, užimančiose kraštines pozicijas pagal šį rodiklį, skiriasi daugiau nei 7 kartus.

Pagal aukštojo mokslo sektoriaus išlaidų MTEP dalį tarp lyginamų Europos šalių pirmauja Lietuva (5,7 proc.), Kroatija (4,9 proc.) ir Kipras (4,2 proc.). Šio rodiklio reikšmės Europos šalyse, užimančiose kraštines pozicijas pagal šį rodiklį, skiriasi daugiau nei 20 kartų.

KIEK VALSTYBĖS BIUDŽETO ASIGNAVIMŲ TURĖTŲ BŪTI SKIRIAMA MTEP?

Nacionalinėje Lisabonos strategijos įgyvendinimo programoje numatyta, kad 2010 m. viešojo sektoriaus išlaidos MTEP sudarys 1 proc. BVP. Siekiant, kad šis Lietuvos įsipareigojimas, įgyvendinant Lisabonos strategiją, būtų įvykdytas, valstybės biudžeto asignavimus MTEP 2009 m. biudžete reikėtų padidinti 72 784 tūkst. Lt, t. y. dešimtadaliu visų 2008 m. valstybės biudžeto asignavimų MTEP, o 2010 m. valstybės biudžete – 221 031 tūkst. Lt, t. y. trimis dešimtadaliais daugiau nei visi 2008 m. valstybės biudžeto asignavimai MTEP.

Kiek reikia padidinti valstybės biudžeto asignavimus MTEP, nustatyta, iš siektinų viešojo sektoriaus išlaidų MTEP 2009 m. ir 2010 m. – jos buvo apskaičiuotos atsižvelgiant į numatomą

BVP dydį – atėmus numatomas struktūrinių fondų MTEP projektams skiriamas lėšas, kitas lėšas (savivaldybių biudžetų asignavimus, tarptautinių programų lėšas ir pan.), valstybės biudžeto asignavimus MTEP 2008 m. ir pridėjus numatomą skirtumą tarp valstybės biudžeto asignavimų MTEP ir mokslo ir studijų institucijų išlaidų MTEP (plačiau skaičiavimo metodika aprašyta Mokslo ir studijų analizės ir stebėsenos centro (MOSTA) atlikto tyrimo „Lietuvos MTEP finansavimo būklės analizė“ ataskaitoje). Skirtumą tarp valstybės biudžeto asignavimų ir mokslo ir studijų institucijų išlaidų MTEP reikia įvertinti, nes Lietuvoje mokslo ir studijų institucijos valstybės biudžeto asignavimus mokslo reikmėms neretai panaudoja ne pagal paskirtį – dalis šių lėšų skiriama aukštojo mokslo studijoms finansuoti.

TRUMPAI APIE TYRIMĄ, KURIU REMTASI ŠIAME LEIDINYJE

Analizė parengta pagal 2008 m. sausio – liepos mėn. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu MOSTA atlikto tyrimo „Lietuvos MTEP finansavimo būklės analizė“ ataskaitą. Šiuo tyrimu buvo siekiama apžvelgti ir įvertinti MTEP finansavimo būklę Lietuvoje ir pateikti MTEP finansavimo tobulinimo rekomendacijas.

Dėkojame tyrimą atlikusiems ir tyrėjus konsultavusiems darbo grupės nariams: Salvinijai Chomičienei, Loretai Žebuolienai (Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vy-

riausybės), Jonui Gradauskui (Puslaidininkų fizikos institutas), Dangiui Gudeliui, Donatai Sekonaitei, Jurgitai Petrauskienei (Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras), Almai Jurelytei, Birutei Mikulskienei, Albertui Žaliui (Švietimo ir mokslo ministerija), Eugenijui Stumbriui (Studijų kokybės vertinimo centras), Vidai Lapinskaitei (Vilniaus universitetas), Vitalijai Rudzkienei (Mykolo Romerio universitetas), Danutei Vansevičienei (Matematikos ir informatikos institutas), Pranui Žiliukui (Kauno technologijos universitetas).

MOKSLO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, švietimo vadybininkams, mokslininkams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas mokslo problemas. Leidiniai skelbiami ir internete adresu http://www.smm.lt/svietimo_bukle/analizes.htm.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginio planavimo ir analizės skyriaus vedėjui Ričardui Ališauskui (ricardas.alisaukas@smm.lt).

Analizę parengė dr. Dangis Gudelis ir Donata Sekonaite, Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centro Politikos stebėsenos skyriaus specialistai.

KAIP SKIRSTOMOS VALSTYBĖS LĖŠOS LIETUVOS MOKSLUI?

2008-10-20. Tir. 500 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos

Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius.

Spausdino UAB „Sapnų sala“, S. Moniuškos g. 21, LT-08113 Vilnius.

ISSN 2029-1396